

Provinciale Staten Zeeland

T.a.v. Statengriffie

Postbus 6001

4330 LA Middelburg

Middelburg, 18 oktober 2021

Geachte leden van de Provinciale Staten,

De Provincie Zeeland is een van de provincies die participeert in het landelijke onderzoeksprogramma MARET, met als doel meer kennis en inzichten te ontwikkelen over de maatschappelijke aspecten van de regionale energietransitie en deze te implementeren in beleid en praktijk.

In Zeeland vindt de uitvoering van dit project ('Zeekraal') plaats door onderzoekers van de Universiteit Utrecht en het University College Roosevelt, in samenwerking met lokale stakeholders.

Bijgaand bieden we u ter kennisneming aan de Quicksan Participatie in de RES. In deze notitie wordt in vogelvlucht een beeld geschetst van de participatie van stakeholders in de totstandkoming van de Zeeuwse Regionale Energiestrategie 1.0 en formuleren we aanbevelingen die kunnen worden meegenomen in het vervolgtraject richting de RES 2.0.

Verdere informatie over het vervolg van het onderzoek kunt u vinden op de laatste pagina van deze quickscan.

Met vriendelijke groet,

Dr. Herman Lelieveldt

Projectcoördinator Zeekraal

1. Over deze Quickscan

Sinds het najaar van 2020 doen de Universiteit Utrecht en University College Roosevelt onderzoek naar de maatschappelijke aspecten van de regionale energietransitie in het project Zeekraal, dat onderdeel uitmaakt van het landelijke onderzoeksprogramma MARET, waarin de Provincie Zeeland deelneemt.

De Regionale Energiestrategie (RES) speelt hierbij een belangrijke rol, want het bepaalt de kaders waarbinnen gemeenten straks concreet met de energietransitie aan de slag gaan. Als eerste stap hebben we de afgelopen maanden daarom gekeken naar de totstandkoming van de Zeeuwse RES 1.0 en de wijze waarop verschillende stakeholders en burgers hierin geparticipeerd hebben vanaf de Zeeuwse energiedialoog in 2017 tot aan de vaststelling van de definitieve versie van de RES 1.0 in de zomer van 2021. We bestudeerden de literatuur over energierechtvaardigheid, interviewden een tiental personen die betrokken waren bij het RES-proces en analyseerden de verschillende RES-stukken. Ook keken we naar evaluaties vanuit bijvoorbeeld PBL, NPRES en de participatiecoalitie, en gezocht naar *best practices* in Nederland. Het is hierbij goed om op te merken dat we specifiek naar het RES-proces hebben gekeken, vanwege de nadruk die hierbij is gelegd op het belang van participatie, maar niet naar overige beleidstrajecten rondom de energietransitie zoals “Energieke Gemeenten”.

In deze notitie geven we de belangrijkste uitkomsten van deze quickscan weer¹. Eerst gaan we nader in op de rol van participatie in de energietransitie. Daarna beschrijven we hoe deze vorm heeft gekregen in het RES-proces in Zeeland en doen we een aantal aanbevelingen voor het vervolgtraject met het oog op de ontwikkeling van de RES 2.0 die de komende tijd op de agenda staat.

2. Wat is participatie en waarom is het belangrijk?

‘Participatie’ en het betrekken van ‘stakeholders’ zijn termen die je keer op keer weer tegenkomt in de vele wetten, akkoorden, handreikingen en beleidsnotities rondom de energietransitie. Dat is op zichzelf niet zo vreemd want we weten inmiddels dat het vroegtijdig betrekken van belanghebbenden essentieel is voor het verkrijgen van draagvlak en uiteindelijk tot betere besluiten leidt. Wie dat verzuimt krijgt verderop te maken met maatschappelijke weerstand die er uiteindelijk toe kan leiden dat projecten soms helemaal moeten worden afgeblazen, zoals bijvoorbeeld al het geval was bij de plannen voor de ondergrondse opslag van CO₂ in de gemeente Barendrecht.

Wie zorgt voor goede participatie en informatie daarover waarborgt de zogenaamde procedurele energierechtvaardigheid². Maar wie zijn dan die participanten en in welke fase en op welke wijze moeten we ze bij de besluitvorming betrekken?

¹ Dit onderzoek is ook uitgewerkt in de vorm van een wetenschappelijk (working) paper; deze is beschikbaar op aanvraag (w.l.schram@uu.nl)

² Energierechtvaardigheid bestaat uit drie elementen: verdelende rechtvaardigheid (*distributive justice*), erkennende rechtvaardigheid (*recognition justice*) en procedurele rechtvaardigheid (*procedural justice*). Procedurele rechtvaardigheid gaat om het vroegtijdig en serieus bij de besluitvorming betrekken van belanghebbenden; deze vorm van energierechtvaardigheid bekijken we in deze quickscan.

Allereerst is het goed om onderscheid te maken tussen de participatie van individuele burgers en die van organisaties. In het Klimaatakkoord spelen beide een rol. De regio's wordt gevraagd "een uitnodigend proces rond de RES vorm te geven waarin de participatie van belangengroepen, bedrijven en bewoners is verankerd", om zo het draagvlak te vergroten en de uitvoering te versnellen. Al met al betekent dit dat er heel veel verschillende partijen bij het RES-proces betrokken kunnen en moeten worden.

Burgers kunnen direct een rol spelen bij het maken van de RES, maar hun belangen kunnen ook - indirect - door organisaties behartigd worden, of het nu marktpartijen, overheden of organisaties uit het maatschappelijk middenveld zijn. Als inwoners van gemeenten willen ze kunnen meepraten over de locatie van een zonnepark, als huurder bij een woningcorporatie zullen ze willen weten wat er met hun woning gaat gebeuren, terwijl ze misschien ook zelf energie willen opwekken en daarvoor lid willen worden van een energiecoöperatie. Wie dus de 'participatie' in de RES wil analyseren doet er goed aan om zowel na te gaan in hoeverre individuele burgers hier direct bij betrokken zijn (via bijv. burgerpanels) alsook welke organisaties aan tafel hebben gezeten en hoe deze de belangen van burgers (als inwoners, cliënten/consumenten of leden) onder de aandacht hebben gebracht. Ook is het van belang om te kijken welke vorm de participatie heeft gekregen; dat kan lopen van het louter informeren tot het daadwerkelijk overdragen van besluitvormingsmacht aan burgers en hun organisaties.

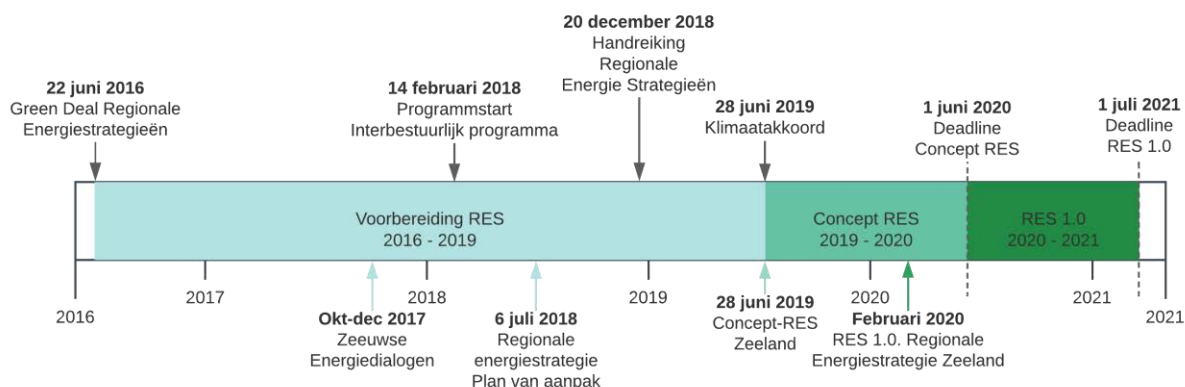
Deze zogenaamde procesparticipatie is echter maar een van de twee relevante vormen van participatie in de energietransitie. Financiële participatie is een ander en minstens zo belangrijke vorm van participatie. Deze participatievorm heeft duidelijke raakvlakken met de verdelende energierechtvaardigheid. Grofweg zijn er drie vormen van financiële participatie: lokaal eigendom, financiële regelingen (zoals aandelen en obligaties) en omgevingsregelingen (tegemoetkoming en omgevingsfonds)³. In het Klimaatakkoord zijn afspraken gemaakt over de meest vergaande vorm van financiële participatie, namelijk eigendoms participatie; het is overeengekomen dat ernaar gestreefd moet worden dat 50% van de grootschalige hernieuwbare opwek op land in handen is van lokale burgers en bedrijven.

Zowel financiële participatie als procesparticipatie komen dan ook terug in de verschillende handreikingen van het Nationaal Programma RES. In het volgende deel beschrijven we kort hoe de procesparticipatie in de Zeeuwse RES zijn vorm heeft gekregen en gaan we na wat er in de uiteindelijke RES is vastgelegd over procesparticipatie en financiële participatie in het vervolgtraject. In hoeverre is in deze fase al nagedacht over de procesparticipatie van burgers in het vervolgtraject? En in hoeverre is er aandacht voor rol van burgers en burgercollectieven wat betreft financiële participatie? Hierbij kijken we naar de balans aan de overlegtafels tussen stakeholders vanuit de drie sociale domeinen -markt, staat en civil society- en in hoeverre het burgerperspectief daarin vertegenwoordigd is. Daarmee sluiten we aan op de [checklist](#) die het NPRES zelf hanteert voor wat betreft het onderdeel maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak.

³ Er zijn verschillende taxonomieën mogelijk, zo worden in de RES van Zeeland vier vormen genoemd: Mede-eigenaarschap, Financiële deelneming, Omgevingsfonds en Omwonendenregeling

3. Hoe zag de participatie in de RES Zeeland eruit?

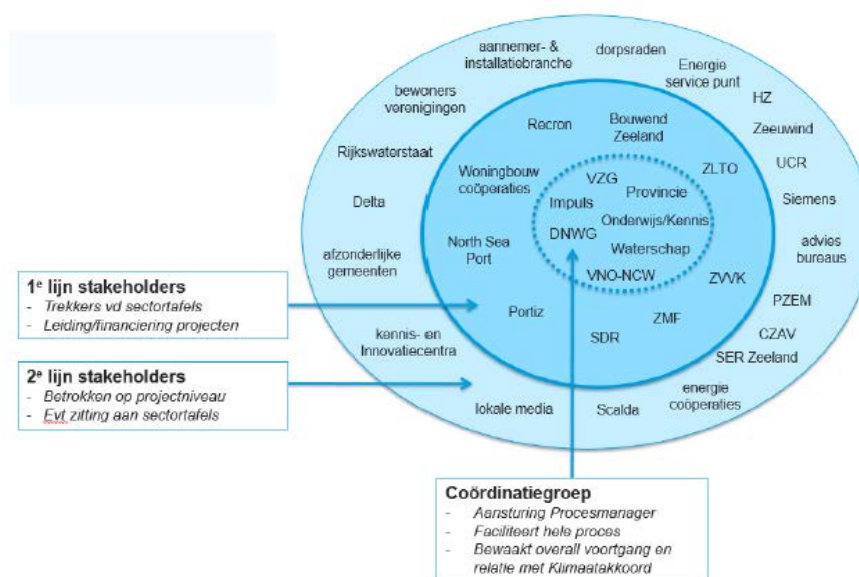
Figuur 1 laat een tijdlijn zien van het nationale RES-proces en de uitwerking ervan in Zeeland. Het RES-proces startte met de zogenaamde Zeeuwse Energiedialogen die van oktober tot december 2017 plaatsvonden. Via aankondigingen in de media en via het gericht uitnodigen van organisaties uit de professionele netwerken van provincieambtenaren werd getracht een zo breed mogelijk deelnemersveld samen te stellen. Aan de [Zeeuwse Energiedialoog 2017](#) namen uiteindelijk zo'n 190 mensen deel, vanuit 119 verschillende organisaties. Drie mensen namen expliciet als individuele burger deel.

Figuur 1. Tijdlijn RES-proces. Nationale akkoorden en richtlijnen (boven) en de voltooiing van documenten in Zeeland (onder)

De daadwerkelijke start van het ontwikkelen van de RES begint met het in juli 2018 vastgestelde Plan van aanpak. Hierin wordt gekozen voor het instellen van sectortafels waarbij het de bedoeling is dat de bij de energiedialoog aanwezige stakeholders de voorzittersrol op zich krijgen om zo 'de verantwoordelijkheid daar neer te leggen waar de energie het grootst is'. Het plan bevat ook een eerste globale stakeholderanalyse die uit drie ringen van betrokkenheid bestaat: een coördinatiegroep die de algehele voortgang bewaakt, een 1^e lijn stakeholders die als trekkers van sectortafels kunnen fungeren en een 2^e lijn stakeholders die op projectniveau betrokken is en eventueel zitting kan nemen aan sectortafels (zie Figuur 2). In de RES zelf zal een uitgebreide stakeholderanalyse worden opgenomen, aldus het Plan van aanpak.

De in de stakeholderanalyse genoemde coördinatiegroep werd in het RES-proces de bestuurlijke stuurgroep en bestaat uit bestuurders van provincie, twee gemeenten en het waterschap en daarnaast vertegenwoordigers van de netbeheerder, Impuls, Verbrugge Terminals, Economic Board Zeeland en het onderwijs. Daarnaast is er een ambtelijk kernteam, bestaande uit vertegenwoordigers van de provincie, de gemeentes, Enduris en Impuls, dat verantwoordelijk is voor het bewaken van de voortgang van het proces. Dit team stelde ook de opdrachtbriefen voor de sectortafels vast en leden van dit team zaten daar ook als voorzitter aan tafel. De inhoud van de RES werd grotendeels uitgewerkt aan drie sectortafels, op basis van consensus.

Figuur 2. Stakeholderanalyse uit Regionale Energiestrategie - Plan van aanpak.

Bevindingen

Op basis van de documentanalyse en interviews zijn we tot een drietal algemene bevindingen gekomen.

Geen expliciet raamwerk voor participatie opgesteld in beginfase

Zeeland liep bij de ontwikkeling van de RES voorop en kon daardoor niet altijd volledig gebruik maken van de verschillende handreikingen voor de inrichting van het participatieproces. Zo was het plan van aanpak RES al gereed in juli 2018 terwijl de eerste handreiking over participatie pas in december 2018 klaar was. Afgezien van een eerste globale stakeholderanalyse, heeft er verder geen expliciete reflectie plaatsgevonden op de wijze waarop procesparticipatie in het RES-proces zou worden vormgegeven. In het Plan van aanpak worden burgers niet erg specifiek genoemd. Zo worden burgers niet genoemd in de opsomming van de 12 punten die het plan moet bevatten; het blijft bij het meer algemene “participatie van stakeholders”. Ook in de latere stukken wordt niet precies duidelijk hoe burgers kunnen meedenken, of door wie zij vertegenwoordigd zouden kunnen worden. Dat heeft ertoe geleid dat burgers niet direct een rol hebben gehad in het RES-proces. Wel is een beperkt aantal burgers afgekomen op de Energiedialogen en de informatieavonden over de RES. Ook is er via de Jong-RES veel aandacht voor het informeren van jongeren over de RES.

Beperkte rol civil society in RES-proces

De tafels werden voornamelijk bevolkt door vertegenwoordigers van de lokale overheden, het bedrijfsleven en koepelorganisaties daarvan. Afgezien van de energiecoöperatie Zeeuwind en de Zeeuwse milieufederatie ZMF, waren er geen maatschappelijke organisaties die specifiek bepaalde belangen van burgers vertegenwoordigen betrokken bij de bijvoorbeeld de elektriciteitstafel. Op basis van de interviews en verslagen van de sectortafels stellen we daarnaast vast, dat veel van de in de RES genoemde organisaties en bedrijven niet of niet altijd aanwezig waren bij de vergaderingen. In dat verband spreekt de Zeeuwse RES ook van

een ‘coalition of the willing’: partijen die het proces interessant en belangrijk vonden bleven langer en intensiever bij het proces betrokken. Terwijl in Handreikingen van NP RES wordt voorgesteld om energiecoöperaties en milieuorganisaties deel te laten uitmaken van de stuurgroep, hebben deze in Zeeland alleen een plek aan sectortafels gehad. Tegelijkertijd heeft er in de stuurgroep al bepaalde besluitvorming plaatsgevonden, waarbij de in de opdrachtbrieven opgenomen “indicatieve” doelstellingen voor wind, zon op dak, zon op land en energie uit water saillant zijn. Dit is een bewuste keuze geweest en uiteindelijk zijn deze doelstellingen ook overgenomen in de RES.

De feitelijke deelname van maatschappelijke organisaties nam in de loop van het gehele proces af. Waar in het Zeeuwse Energiedialoog nog 35% van de deelnemende partijen afkomstig was uit de civil society (42 van de 119), was dit aan de RES-tafels gedaald tot 12% (5 van de 42, gebaseerd op verkregen notulen). Dit relatief lage aantal organisaties uit de civil society heeft als gevolg dat de burger ook in indirecte zin niet breed vertegenwoordigd was aan de overlegtafels.

Onduidelijkheid over participatie in vervolgfase

In het RES-proces is vooral veel aandacht uitgegaan naar de wijze waarop de in de opdrachtformulering genoemde biedingen gerealiseerd moeten worden. Procesparticipatie en financiële participatie van burgers zijn relatief weinig aan de orde geweest. De participatieparagraaf in de RES 1.0 is relatief beperkt van opzet en vooral op basis van de inbreng van Zeeuwind en ZMf tot stand gebracht.

Hoewel het belang van burgerparticipatie in de interviews met verschillende actoren in de RES alom onderkend werd, hebben individuele burgers een zeer beperkte rol in het RES-proces gekregen. Ook voor de uitvoeringsfase is die rol niet voorzien, anders dan dat ZMf de opdracht heeft gekregen burgers bewust te maken van ecologische en ruimtelijke aspecten en Zeeuwind de financiële participatie van burgers moet stimuleren. Daarnaast moeten overheden “beleid voeren om bijdragen en ideeën van burgers en lokale bedrijven liefst zo vroeg mogelijk in het proces mee te nemen”.

In de participatieparagraaf van de RES van Zeeland wordt gesteld: “De Zeeuwse partners spannen zich in om, in de helft van alle wind- en zonprojecten, een vorm van burgerparticipatie te realiseren.” Vervolgens worden vijf vormen van participatie genoemd, inclusief procesparticipatie. Dit is enigszins verwarrend omdat het daarmee lijkt alsof procesparticipatie en financiële participatie alternatieven van elkaar zijn, terwijl iedereen het er over eens is dat beide van belang zijn en geborgd moeten worden. Bovendien wordt geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen de vier verschillende vormen van financiële participatie en zijn er geen specifieke ambities geformuleerd voor deze onderscheiden vormen. Al bij al wordt er dus ambiguïteit gecreëerd of bij het streven naar 50% participatie wordt bedoeld op lokaal eigendom, zoals in het Klimaatakkoord, of ook op andere vormen van participatie.

4. Welke aanbevelingen zijn er voor de toekomst?

Voor het vervolgtraject komen wij derhalve tot drie verschillende aanbevelingen die aanhaken bij de bevindingen hierboven.

Versterk participatie individuele burgers

Op dit moment is de participatie van individuele burgers in het vervolgtraject onvoldoende gewaarborgd. ZMf en Zeeuwind dekken slechts een deel van de belangen van burgers, terwijl de commitment van overheden onvoldoende helder en dwingend geformuleerd is. Een van de mogelijkheden om burgers direct in hun rol van inwoners te betrekken is via het instellen van burgerfora en het een plaats geven van burgers aan sectortafels, zoals in andere regio's gebeurd is (zie verder hieronder).

Het is daarom zaak dat partijen alsnog expliciet nadenken over de rol die individuele burgers in het vervolg van het RES-proces moeten krijgen zodat burgerbelangen in algemene zin voldoende voor het voetlicht komen. Niet vergeten moet worden dat een deel van de Nederlandse burgers **kritisch is** over alle maatregelen die de komende jaren genomen moeten worden, zeker wanneer het gaat om maatregelen in de eigen woonomgeving. Het is belangrijk om hun stem te horen en te zien hoe aan hun bezwaren tegemoet kan worden gekomen. Daarbij is het van belang het onderscheid tussen procesparticipatie en financiële participatie te verduidelijken en binnen financiële participatie een duidelijk prioritering aan te brengen van de verschillende vormen en dit zorgvuldig te koppelen aan de doelstellingen van het Klimaatakkoord. Hoewel de onderscheiden tussen verschillende participatievormen in de RES 1.0 worden genoemd, worden de termen ook door elkaar heen gebruikt en lijkt het soms alsof procesparticipatie en eigendoms participatie als alternatieven kunnen dienen voor elkaar, terwijl ze alle twee gewaarborgd moeten worden. In het licht van het garanderen van voldoende draagvlak zou het daarbij voor de hand liggen de 50% eigendomseis niet als een streven maar als een minimum te formuleren zoals ook in andere regio's gedaan is.

Betrek een bredere groep burgerorganisaties

Wat betreft procesparticipatie adviseren wij een bredere groep vertegenwoordigers vanuit de civil society te betrekken, zodat alle perspectieven aan bod komen. Zo staan natuurorganisaties wellicht kritischer tegen het gebruik van zonneparken op land, dan energiecoöperaties en milieuorganisaties, maar omdat zij op dit moment niet echt een plek hebben kunnen hun zorgen onvoldoende worden meegenomen. In de RES staat nu dat 'de focus van de Participatiecoalitie ligt op het, zo concreet mogelijk, ondersteunen van de stem en het handelingsperspectief van burgerorganisaties'. Het is echter van belang niet te wachten tot organisaties zich melden, maar proactief en expliciet na te gaan welke burgerorganisaties een rol moeten hebben in het vervolgtraject en er voor te zorgen dat zij actief worden uitgenodigd om mee te doen. Daarvoor is het van belang dat er alsnog een volledige stakeholderanalyse wordt gemaakt zoals was voorgenomen in het Plan van Aanpak. Bij die analyse zou met name aandacht moeten zijn voor het in kaart brengen van alle lokale en regionale organisaties die met name de stem van de burger behartigen. Gemeenten kunnen hierin een belangrijke rol spelen omdat zij het beste zicht hebben op de aanwezigheid van dit soort organisaties in hun gemeente.

Waar het gaat om financiële participatie is het van belang te kijken naar de mogelijkheid tot het opzetten van 'hernieuwbare energiegemeenschappen'. De Europese **richtlijn** ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen vraagt om actieve stimulering van hernieuwbare energiegemeenschappen, waarin burgers, bedrijven en lokale overheden energie kunnen opwekken, opslaan en verkopen. Het kunnen participeren in deze

renewable energy communities zal niet alleen de productie van hernieuwbare energie vergroten maar ook het draagvlak voor de energietransitie onder burgers doen toenemen. In de Zeeuwse RES is deze rol nu toebedeeld aan Zeeuwind, maar het is de vraag of deze voldoende geëquipeerd is om dit te doen, zeker waar het gaat om het oprichten van nieuwe energiecoöperaties die wellicht als een alternatief voor Zeeuwind zouden kunnen gaan functioneren.

Profiteer van bestaande handreikingen en voorbeelden uit andere regio's

Zeeland heeft in elke stap van het proces vooropgelopen bij het opstellen en bestuurlijk vaststellen van de RES. Dit mag een prestatie genoemd worden. Tegelijkertijd zijn hier inherent nadelen aan verbonden. Zo is het Plan van aanpak opgesteld voordat de hoofdlijnen van het Klimaatakkoord openbaar gemaakt werden en ook voordat handreikingen van NPRES beschikbaar waren. De RES 1.0 was in februari 2020 klaar, anderhalf jaar voor de officiële deadline en ook eerder dan de deadline van de Concept RES.

Verschillende evaluaties van het RES-proces – zoals die van de [participatiecoalitie](#) - laten zien dat in veel regio's de procesparticipatie nog onvoldoende geborgd is geweest en daar in de toekomst meer aandacht voor moet zijn. Zo beveelt de [Commissie Brenninkmeijer](#) expliciet het gebruik van burgerfora aan om burgers sterker bij het beleid te betrekken. Ook waar het om financiële participatie gaat, stellen deze evaluaties vast dat er nog onvoldoende hierover in de RES is vastgelegd. Derhalve bevelen wij aan dit op te pakken richting de RES 2.0 en deze en andere recent uitgekomen evaluaties en handreikingen goed te bestuderen en te gebruiken. Inmiddels is de [Handreiking 2.0](#) gepresenteerd, met verschillende “werkbladen” als praktische handvatten voor de verschillende belangrijke aspecten van het RES-proces, waaronder participatie.

Goede voorbeelden van procesparticipatie zijn te vinden in de RES-regio's Midden-Holland en Food Valley. In Midden-Holland heeft men in een iteratief proces gemeenteraadsleden, burgers en maatschappelijke organisaties actief betrokken bij het vaststellen van de zoekgebieden en expliciete doelstellingen ten aanzien van financiële participatie opgenomen in de RES opgenomen. In de regio Food Valley (Gelderland/Utrecht) maakte men gebruik van een [burgerforum](#) om zo het belang van de inwoners te vertegenwoordigen. Twee leden hiervan werden afgevaardigd naar het stakeholderoverleg waarin de RES werd opgesteld.

Voor wat betreft financiële participatie en lokaal eigendom biedt de regio West-Overijssel een goed voorbeeld. Hierin bestaat veel aandacht voor de rol van energiecoöperaties en is een doelstelling van [minimaal 50% lokaal eigendom](#), duidelijk en ambitieus geformuleerd, inclusief een overweging over wat wel en wat niet onder lokaal eigendom geschaard wordt. [Een nuttige handreiking voor financiële participatie](#) is opgesteld door Energie Samen en adviesbureau Bos & van Rijn in opdracht van de provincie Zuid-Holland. Hierin worden de mogelijkheden en onmogelijkheden van het bevorderen van lokaal eigendom door lokale overheden uiteengezet en een concreet stappenplan gepresenteerd. In dit verband is het opnieuw ook aan te bevelen de handreikingen van NPRES in de gaten te houden: uiterlijk eind oktober 2021 wordt er een werkblad financiële participatie beschikbaar gemaakt.

Over Zeekraal

Het project Zeekraal heeft als doelstelling de regionale energietransitie te faciliteren en versnellen door het uitvoeren van drie deelonderzoeken in de provincie Zeeland naar de maatschappelijke aspecten van de regionale energietransitie. Het onderzoek loopt van 1 september 2020 tot 1 januari 2024.

Onderzoeksvragen

Deelonderzoek 1: hoe besluiten regionale en lokale overheden over de energie-transitie?

In dit onderzoek gaan we na op basis van welke criteria de provincie en gemeenten besluiten nemen over beleid dat zich richt op de energietransitie. Welke afwegingskaders gebruiken ze daarvoor? Hoe is de besluitvorming rondom concrete voorstellen (wind, zonnepanelen, biomassa) verlopen en op welke wijze zijn verschillende belanghebbenden hierbij betrokken. In hoeverre kan deze besluitvorming als legitiem en effectief worden beoordeeld en welke verbeterpunten dienen zich aan?

Deelonderzoek 2: Energiecoöperaties en de regionale energietransitie.

Energiecoöperaties spelen een sleutelrol waar het gaat om het betrekken van burgers bij hernieuwbare energieprojecten. Zeeuwind is Zeeland's oudste en grootste coöperatie en heeft inmiddels een breed scala aan initiatieven ontplooid. Het doel van dit deelonderzoek is om het relatieve succes van deze projecten te onderzoeken. In welke mate zorgen coöperaties als Zeeuwind voor een significante transformatie van ons energiesysteem en wat is de rol van individuele leden en bij Zeeuwind aangesloten organisaties en overheden hierin? Welke soorten van samenwerking zijn in het bijzonder effectief en leerzaam voor andere coöperaties in Nederland?

Deelonderzoek 3: Boeren en de regionale energietransitie

Het opwekken van alternatieve energie op land kost veel ruimte. Veel van die ruimte is in bezit van agrariërs, voor wie het steeds aantrekkelijker wordt om een deel van dit land voor CO₂-neutrale energie-opwekking te gebruiken of beschikbaar te stellen. Welke afwegingen maken zij bij de beslissing om dit te doen? Op welke wijze kan er voor gezorgd worden dat in de besluitvorming over dit soort projecten, verschillende belangen goed worden meegewogen en hoe kan dit uitdrukking krijgen in de institutionele en fysieke vormgeving van zo'n project?

Verdere informatie

Wouter Schram, (onderzoeker), Universiteit Utrecht, w.l.schram@uu.nl,

Herman Lelieveldt (coördinator), University College Roosevelt, h.lelieveldt@ucr.nl,

Algemene informatie over MARET:

Programma-pagina op NWO-site: <https://www.nwo.nl/onderzoek-en-resultaten/programmas/maatschappelijke+aspecten+van+de+regionale+energietransitie>